

پژوهشکده آینده‌پژوهی در سلامت

گزارش اولین نشست تخصصی مهاجرت نخبگان با محوریت چرخش مغزها

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اولین نشست تخصصی مهاجرت نخبگان با حضور پژوهشگران، اعضای هیأت علمی و علاقمندان به موضوع مهاجرت، یکشنبه ۲۵ تیرماه در سالن افضل پژوهشکده آینده‌پژوهی در سلامت دانشگاه علوم پزشکی کرمان برگزار شد. در این جلسه که با حضور بیش از صد نفر از علاقمندان از کشورهای مختلف از جمله ایران، استرالیا و افغانستان و به صورت حضوری و مجازی انجام شد، گزارشی از آخرین یافته‌های پژوهشی در مورد دلایل مهاجرت نخبگان در حوزه سلامت و معرفی راهکارهای کاهش اثرات منفی خروج نخبگان ارائه شد.

اهم مباحث مطرح شده در جلسه مذکور به شرح زیر می‌باشد:

مهاجرت نخبگان و خروج مغزها یکی از مهمترین چالش‌های توسعه نیروی انسانی در حوزه سلامت در کشور است. مهاجرت و خروج مغزها پدیده‌ای است که در بعد جغرافیایی مطرح می‌شود و افراد با هدف آینده‌ای بهتر، کشور مبدأ و محل زندگی خود را ترک می‌کنند. اگرچه موضوع مهاجرت و چرخش مغزها ابعاد کشوری مهمی دارد؛ اما مهاجرت و جابجایی نیروی انسانی متخصص در درون مرزها (بین استانی) و همچنین گرایش افراد بر روی رشته‌های خاص تخصصی (توزیع نامتوازن نیروی متخصص) به عنوان حالت‌های خاص از مهاجرت متخصصین نیز از اهمیت خاصی برخوردار بوده و نیازمند توجه ویژه است.

موضوع مهاجرت و خروج مغزها، پدیده‌ای جهانی و رو به افزایش است به طوری که هند و کشورهای جنوب شرقی آسیا در صدر مناطق مهاجرفرست قرار دارند. افزایش مهاجرت نیروی انسانی متخصص به کشورهای توسعه‌یافته، بدلیل نابرابری و عدم توسعه‌یافتگی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه موجب بروز محرومیت، توزیع نامتوازن نیروی انسانی و خدمات بهداشتی و درمانی در این کشورها می‌شود.

طبق آمار گزارش شده، مهاجرت افراد تحصیل‌کرده از ایران در سالیان اخیر رشد فزاینده و چشم‌گیری داشته‌است؛ به گونه‌ای که تعداد دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در کشورهای خارجی از ۱۹ هزار نفر در سال ۲۰۰۳ میلادی به ۵۶ هزار نفر در سال ۲۰۱۸ رسیده‌است و میل به مهاجرت بین دانشجویان رشته‌های علوم پزشکی بین ۵۰ تا ۸۰ درصد گزارش شده‌است.

بر اساس شواهد موجود، مهمترین دلایل مهاجرت نخبگان از دیدگاه فرهیختگان و خبرگان دانشگاهی ایران شباهت بسیاری با عوامل ذکر شده در سطح بین‌المللی دارد و شامل **عوامل اقتصادی** (کمبود کار و شغل مناسب، عدم تناسب کار با تحصیلات و بی‌ثباتی اقتصادی)، **عوامل اجتماعی-سیاسی** (شکاف‌های نسلی و اختلافات و سلايق متفاوت اجتماعی و تنش‌های بین آنها)، **عوامل سازمانی و اداری** (عدم حاکمیت مبانی شایسته‌سالاری و تبعیض‌ها و پارتی‌بازی‌ها)، از یک طرف و **جاذبه‌های کشورهای مقصد** (شرایط اقتصادی مناسب، تعادل اجتماعی و تضمین آینده‌ی فرزندان).

موضوع **مهاجرت نخبگان یک پدیده چندوجهی است** و در عصر حاضر نمی‌توان از فرار مغزها و مهاجرت نخبگان به عنوان مقوله‌ای ذاتاً منفی نام برد، بلکه باید فرصت‌های ناشی از امکان مهاجرت را شناسایی و بهره‌برداری نمود. اگرچه قطعاً قدم اول کاهش دافعه و تلاش برای حفظ نیروهای انسانی متخصص در کشور است؛ اما به دلایل مختلف این راهکار نمی‌تواند به صورت مؤثری در کوتاه‌مدت تأثیرگذار و کاربردی باشد و در بهترین شرایط با تأخیر چندین ساله اثرات اصلی این سیاست ظاهر خواهد شد. مشکلات داخل کشور نیز که باعث افزایش تمایل به مهاجرت شده‌اند در طول زمان ایجاد شده‌اند، و حل ریشه‌ای آنها در کوتاه‌مدت عملاً غیرممکن می‌باشد. از سوی دیگر جو غالب و نگاه جامعه به مهاجرت تغییر کرده و انگیزه خروج از کشور را تشدید می‌کند.

همچنین، جاذبه کشورهای توسعه‌یافته در حال افزایش و تمایل به جذب نیروی کار متخصص و آماده کار در آنها رو به افزایش است و بدین سبب بسیاری از راهکارهای کشورهای در حال توسعه برای نگهداشت نیروهای متخصص را کم اثر و یا حتی بی‌اثر می‌کند.

در این بین توجه به مفهوم **چرخش مغزها** و استفاده از تجربیات سایر کشورها شاید بتواند تا حدودی اثرات منفی خروج افراد تحصیل‌کرده را کاهش دهد. چرخش مغزها به مجموعه اقدامات و سیاست‌هایی گفته می‌شود که با هدف **افزایش مشارکت نیروی انسانی متخصص خارج از کشور در آموزش، پژوهش، کارآفرینی و خلق ثروت** در کشور مبدأ صورت می‌پذیرد. در این راستا سیاست‌های افزایش همدلی، تقویت عرق ملی و روحیه میهن‌دوستی می‌تواند به مشارکت مستمر و مؤثر در توسعه کشور کمک کند. گاه امکان عضویت هیئت علمی افتخاری به یک متخصص خارج از کشور باعث می‌شود وی در سال مدتی را به عنوان مهمان در دانشگاه حضور و در بخش‌های بیمارستانی و یا دانشکده‌ها ارائه خدمت نماید و گاه این ارائه خدمت با کمترین چشم‌داشت مادی است؛ و یا افراد می‌توانند در حالی که خارج از کشور هستند در هدایت پایان‌نامه‌های دانشجویان، شرکت در ژورنال کلاب‌ها و جلسات بحث علمی و تنظیم مقالات و کتب، نقش آفرینی نمایند.

مرور مطالعات موجود نشان داده که گاه موانع فرهنگی (مانند دید منفی به افراد مهاجرت کرده و تعارضات فرهنگی بین دو کشور مبدأ و مقصد)، موانع قانونی (مانند سکوت قوانین و یا قوانین مخالفی که تسهیل‌گر نیستند)، موانع ساختاری (مانند عدم امکان بکارگیری دانشگاه‌های کشور مبدأ)، درون‌گرایی کشورهای مبدأ و بروکراسی سخت و سنگین در این کشورها از جمله مهمترین موانع چرخش مغزها هستند.

نتیجه‌گیری:

با توجه به اینکه احتمالاً مهاجرت تحصیل‌کردگان و خروج مغزها در حوزه سلامت روند افزایشی خواهد داشت و کنترل آن به دلیل دافعه کشورهای مبدأ و جاذبه کشورهای مقصد ادامه‌دار خواهد بود و پیامدهای آن موجب تشدید نابرابری‌های موجود در حوزه ارائه خدمات سلامت به مردم خواهد شد، لذا اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه و تقویت موانع خروج از کشور نمی‌تواند نقش موثری در کاهش مهاجرت‌ها داشته باشد.

از سوی دیگر مهاجرت پدیده‌ای چند بعدی و فرابخشی است و کنترل عوامل مؤثر بر آن به سادگی امکان‌پذیر نبوده و نمی‌تواند میل فزاینده به مهاجرت را کاهش دهد. بنابراین توصیه می‌شود در سیاست‌های موجود که عمدتاً دفاعی و محدودکننده است، بازنگری شده و رویکرد کاهش زمینه‌های مهاجرت از یک طرف و استفاده حداکثری از توان نیروی انسانی متخصص خارج از کشور از طرف دیگر نیز تقویت گردد. تجارب به‌دست آمده از

هند و کشورهای جنوب شرقی آسیا نظیر سنگاپور، چین و ژاپن به خوبی نمایانگر اثربخشی سیاست‌های چرخش مغزها در بلندمدت بوده و نتیجه آن رشد اقتصادی و توسعه ملی و کاهش میل به مهاجرت در این کشورها بوده است.

پدیده مهاجرت متخصصان در دنیا و ایران رو به افزایش است

فاصله بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه در تأمین رفاه و نیازهای افراد متخصص رو به افزایش است	برای یافتن شغل، درآمد و رفاه بیشتر، و پیشرفت علمی متخصصان احساس می‌کنند مهاجرت الزامی است
---	---

کشورهای در حال توسعه توان لازم برای مدیریت مهاجرت را به سادگی در اختیار ندارند

موانع اقتصادی	موانع فرهنگی	موانع اجتماعی	موانع سیاسی
---------------	--------------	---------------	-------------

پس چه باید کرد؟

توجه خاص به مفهوم چرخش متخصصان یعنی استفاده از توانمندی‌های ایشان حتی در خارج از کشور	کاهش زمینه‌های مهاجرت که البته بسیار سخت و گاه غیرممکن است
---	--

مصادیق چرخش متخصصان

فعالیت در انجمن‌ها، تشکلهای علمی و شرکتهای دانش بنیان	راه اندازی خدمات پزشکی از راه دور و دریافت مشاوره‌های تخصصی پزشکی	مشارکت در برگزاری دوره‌های فوق تخصصی و فلوشیپ	امکان حضور موقت در دانشگاه‌های کشور مبدا و عضویت هیأت علمی افتخاری	امکان همکاری تحقیقاتی با دانشگاه‌های کشور مبدا
---	---	---	--	--